

Сергій ТАРАНЕНКО

МОГИЛЬНИКИ ДАВНЬОРУСЬКОГО ПОДОЛУ КИЄВА В ЙОГО ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ

У науковій літературі до останнього часу були представлені дві давньоруські могильники Подолу Києва. У монографії М. Сагайдака виділені два могильники: за траншеєю теплотраси, що йшла лівою частиною Спаської вулиці (колишня Героїв Трипілля) лінією від перетину з вул. Волоською до перетину з вул. Набережно-Хрещатицькою, досліджений 1983 року; та могильник, зафіксований під час спостереження за будівництвом у 1984–1988 роках підземного колектору на вул. Хорива¹. У дослідженні В. Івакіна описані всі відомі давньоруські поховання на Подолі Києва². Автор виділив 12 могильників та місць, де вони могли розташовуватися апріорно. При цьому навіть там, де не було зафіксовано поховань давньоруського часу, – біля церков давньоруського часу. Дослідник вважає, що вони там мали бути, мотивуючи тим, що навколо них існували пізньосередньовічні поховання, які зруйнували раніші могили³. Оскільки ця робота за часом є останньою та найбільш інформативною, у нашому дослідженні ми додержуємося запропонованої автором нумерації могильників.

1. Шекавицька, 25-27, 1981-1982 рр. (рис. 1: 1)

На розкопці зафіксовано три поховання в трунах. Одне з них частково зруйноване спорудою XII ст., від якої залишилися сліди стін та розвал печі. Загалом були досліджені три споруди XI ст., дві XII ст. і паркан, що, певно, розділяв садиби. Це може свідчити про регулярне заселення цієї території, яке почалося, на думку авторів, з рубежу X–XI ст.⁴

¹ Сагайдак М. А. Давньо-Київський Поділ: проблеми топографії, стратиграфії, хронології. – К., 1991. – С. 445-47.

² Івакін В. Г. Християнські поховальні пам'ятки давньоруського Києва. – К., 2008. – С. 43-55.

³ Там само. – С. 53.

⁴ Івакін Г. Ю., Степаненко Л. Я. Отчёт о раскопках по ул. Шекавицкой, 25, 27 в 1981-1982 гг. – К., 1983 // НА ІА НАНУ – ф.е. 1981-1982/34 д. – С. 11-16.

Рис. 1. Могильники Подолу Києва з міською забудовою XI-XIII ст.:

1. Вул. Шекавицька, 25-27.	76. Вул. Межигірська, 11.
2. Вул. Героїв Трипілля (сучасна вул. Спаська), 1983 р.	8. Вул. Набережно-Хрещатицька, 1а.
2а. Вул. Героїв Трипілля, 1987 р.	9. Вул. Борисоглібська, 13.
3. Вул. Хорива.	9а. Вул. Іллінська, 8.
3а. Вул. Верхній Вал, 68.	9б. Борисоглібська, 3.
4. Вул. Межигірська, 43.	9в. Вул. Борисоглібська, 2.
5. На розі вул. Нижній Вал та вул. Почайнинської.	10. Вул. Фрунзе, 23/25
5а. Вул. Почайнинська, 27/44.	10а. Вул. Оболонська, 4.
6. Вул. Межигірська, 3/7(Р-2).	10б. Вул. Ратманського, 3а
6а. Межигірська, 3/7 (Р-4).	11. Вул. Юрківська, 3а.
6б. На розі вул. Верхній Вал та вул. Хорива.	11а. Вул. Константинівська, 61.
7. Вул. Хорива, 21.	11б. Вул. Юрківська, 12/59.
7а. Вул. Хорива, 21.	12. Церква Успіння Богородиці Пирогощі.
	13. Набережно-Хрещатицька, 9.

Оскільки одне з поховань було перерізане спорудою XII ст., ми можемо припустити, що могильник, який розмістився на цій території, припинив своє існування чи перемістився на північ – північний захід у міру того, як розростався посад. Розташування його на цій території можна пояснити тим, що на початок XI ст. ця місцевість не була заселена та являла собою одну з околиць Подолу і тому, можливо, використовувалася для могильника, а згодом, про що свідчать елементи плануваельної структури міста – споруди та паркан, він перестав існувати.

2. Вул. Героїв Трипілля (сучасна вул. Спаська), 1983 р. та 1987 р.

В один могильник об'єднані поховання, досліджені під час аварійно-рятувальних робіт на двох розкопках: у 1983 р. – розкриття траншеї теплотраси на вул. Героїв Трипілля та у 1987 р. – розкриття каналізаційного колектору на перехресті вул. Героїв Трипілля та Почайнинської.

1983 рік (рис. 1: 2). Дослідження північної частини траншеї показало, що тут розташовувався давньоруський могильник – 33 поховання, орієнтація – західна. Більшість поховань запуснено з горизонту, який датується за знайденою керамікою XII ст. У зоні могильника досліджено 7 поховань у трунах, що залягали у два яруси. Кістяки покладені на спині зі складеними руками на грудях. На нижньому ярусі поховання орієнтовані на захід та північний захід, на верхньому – на північний захід⁵.

1987 рік (рис. 1: 2а). Дослідження відбувалися у невеликому шурфі (1,8×3,2 м), було знайдено 17 поховань. Конструкція могильних ям, труп, поховальний обряд однакові в усіх похованнях. Усі поховання безінвентарні, витягнуті на спині трупопокладення зі складеними руками на грудях. Керамічний матеріал в усіх похованнях однаковий і належить до XI – початку XII ст., таким чином, час існування кладовища можна віднести до XII–XIII ст. Такій даті не суперечать й окремі знахідки металевих виробів⁶.

М. А. Сагайдак виділив його як могильник № 1, який тягнеться вздовж північної сторони вул. Героїв Трипілля, де зосереджені поховання, що можуть за стратиграфією бути віднесеними до другої половини XII–XIII ст. У цій зоні чітко виділяються дві хронологічні групи поховань, критерієм для розділення яких є алювіальний піщаний шар. Поховання першої хронологічної групи мають однакову західну орієнтацію, а поховання другої – південно-західну. Цей факт, очевидно, можна пояснити переплануванням могильника після чергової повені. Це у свою чергу свідчить про впорядковану планувальну структуру, що виходила із суворих вимог компактності та економії вільного міського простору. Найвищого ефекту можна було досягти, лише застосовуючи паралельне розташування могил, що спостерігається на території могильника № 1⁷.

Для того, щоб визначити, яке положення мав цей могильник у міській структурі, наведемо дані з розкопів, які розташовані безпосередньо біля нього. З півдня – південного сходу могильник обмежувався забудовою, яка представлена, крім споруд кінця XI – середини XII ст., елементами планувальної структури – парканами та дорогою. З півночі розташовувалася споруда № 8, що входила в комплекс садиби. На північ від садиби досліджено дощатий поміст, який міг бути помостом дороги. Там, де він закінчується, починається могильник. Очевидно, ремісничий комплекс та могильник були на різних сторонах вулиці⁸.

⁵ Сагайдак М. А. Исследования в зоне строительства теплотрассы по ул. Героев Триполья в 1983 г. Польша документация. – С. 6–11.

⁶ Сагайдак М. А., Занкин А. Б., Тимошук В. Н. Отчёт Подольской постоянно-действующей экспедиции за 1988 год. – К., 1988 // НА ІА НАНУ. – Ф. е. 1988/28. – С. 29–36.

⁷ Сагайдак М. А. Давньо-Київський Поділ ... – С. 46

⁸ Сагайдак М. А. Исследования в зоне строительства теплотрассы ... – С. 10–11.

Не викликає сумнівів, що могильник розташовувався та існував тривалий період (про це свідчать поховання, здійснені двома ярусами) серед житлового кварталу, обмежений садибами. Враховуючи невеликий відсоток дослідженої території навколо могильника, можемо припустити існування церкви, біля якої він розміщався.

3. Вул. Хорива, 1984–1988 роках

Особливо цінними виявилися матеріали, добуті під час спостереження за будівництвом підземного колектора на вул. Хорива у 1984–1988 роках, де розкрито понад 20 поховань з добре збереженими дерев'яними домовинами.

Могильник № 2, виділений М. А. Сагайдаком, розташований на північ від могильника № 1 (безпосередньо під проїжджою частиною вул. Хорива на відтинку від перехрестя з вулицями Почайнинською та Набережно-Хрещатицькою) (рис. 1: 3). Поховання датуються першою половиною – серединою XI ст. Ймовірно, що північною межею цього могильника був берег літописної Почайни, південною – русло Ручая, траса якого добре простежується в цій зоні Подолу⁹.

Звичайно, складно простежити розташування поховань, враховуючи умови їх дослідження у неширокій траншеї. Але можна представити їх як рядне розташування. З північного сходу могильник межує з двома спорудами, які, безумовно, входили до складу садиби. Також можна навести дані з розкопу на вул. Верхній Вал, 68, де була зафіксована дорога на трьох будівельних горизонтах XI–XIII ст. (рис. 1: 3а)¹⁰. Елементи масової забудови поруч із могильником свідчать про органічне існування і, незважаючи на те, що територія навколо могильника досліджена достатньо слабо, можна запропонувати його розташування посеред кварталу (чи, можливо, розділяючи їх), що робить його аналогічним з могильником № 2.

4. Межигорська, 43, 1989 р. (рис. 1: 4)

Могильник розташовувався в західній частині Подолу. З середини XI ст. почалося осушення цієї території, оскільки вона була заболочена. Це підтверджують дренажні канали завширшки 2–3 м, зафіксовані на всій території, які розташовані паралельно за 3–8–14 м одна від одної¹¹. Стратиграфічно одночасними є два поховання (№ 6 та № 7). Яма поховання № 7 перекривалася кількома парканами, що були запуснені з горизонтів другої половини XI – початку XII ст. Ще одне поховання (№ 1) цього самого періоду зафіксовано за 1 м від дороги, паралельно до неї, у неглибокій ямі, без труни, яма перекрита двома дошками нахлестом¹². Виявлені ще п'ять поховань, давньоруське

⁹ Сагайдак М. А. Давньо-Київський Поділ ... – С. 47.

¹⁰ Сагайдак М. А. Нові відкриття на Подолі та деякі дискусійні питання історичної топографії середньовічного Києва // АНТ. – К., 2005. – С. 6–30.

¹¹ Занкин А. Б., Полин С. В., Калюк А. П. Отчёт о полевых исследованиях Подольской экспедиции НИП «Археолог» на Киевском Подоле по ул. Межигорская, 43 в 1989 г. – К., 1990. – Т. 1. // НА ІА НАНУ. – Ф. е. 1989/81. – С. 14.

¹² Там само. – С. 27.

походження яких дослідники ставлять під сумнів, та припускають їх датування післямонгольським часом¹³.

Таким чином, ситуація з могильником на цій території, на наш погляд, схожа з ситуацією з ділянкою на вул. Щекавицькій, 25-27 (рис. 1; 1), коли могильник припиняє існування з появою елементів планувальної структури міста – споруд, парканів та вулиць, тобто з активним заселенням цієї території. Та в цьому випадку він відновлюється знову після припинення життя на цій ділянці, пов'язаного із захопленням Києва монголо-татарами.

5. На розі вул. Верхній Вал та Почайнінської 2004 року

Було відкрито 18 поховань, датованих за рівнем запуску могильних ям XII–XIII ст. (рис. 1: 5). Шість з них були орієнтовані за віссю південь-північ, дев'ять кістяків були перепоховані¹⁴. Важко погодитися з автором, що могильник підтверджує легенду про існування храму давньоруського часу на місці Введенської церкви. Дослідження 2003-2006 років проводилися саме на місці зруйнованого храму (рис. 1: 5a). Було досліджено залишки садиб кварталу XII–XIII ст. зі спорудами та парканами¹⁵. Можливо, церква існувала в цьому районі, але не зафіксовано жодних доказів – ні конструктивного плану, ні речового. Поховання розміщені безсистемно й не можуть порівнюватися з могильниками № 2 та № 3. Але принаймні можемо відмітити, що з півночі та північного заходу він обмежувався житловими садибами, тобто розташовувався серед житлових кварталів міста.

6. Межигірська, 3/7, 2003 р.

Серед відкритих поховань при давньоруському храмі (P-2) окрему групу складали 34 поховальні комплекси з рівнем запуску 3,70–4,41 м від сучасної денної поверхні (рис. 1: 6). За орієнтацією, стратиграфічними даними та конструкцією домовин їх можна датувати давньоруським часом. З цих поховань 25 здійснені в інтер'єрі, 9 – поза стінами церкви. У 15 трун цих поховань простежені ручки нош. Одна труна мала трапецієподібний контур, її конструкція була складена з дощок, що кріпилися за допомогою пазів, вибраних не тільки у нижній основі, але й у торцях бокових стінок. Ця конструкція повною мірою відповідає поховальним спорудам типу “В”, виділеного М. А. Сагайдаком на матеріалах міського некрополю на вул. Хорива. Окрім одного поховання, решта безінвентарні. На рівні кісток грудної клітки зазначеного поховання, що належало дитині, була зафіксована гербаризована рослина роду пасльонових – гілка з чотирма квітками¹⁶.

¹³ Занкин А. Б., Полин С. В., Калюк А. П. Отчёт о полевых исследованиях Подольской экспедиции НПК “Археолог” на Киевском Подоле по ул. Межигорская, 43 в 1989 г. – К., 1990. – Т. 1. // НА ІА НАНУ. – Ф. е. 1989/81. – С. 34.

¹⁴ Івакін В. Г. Християнські поховальні пам'ятки ... – С. 47.

¹⁵ Сергеева М. С., Тараненко С. П., Журухина О. Ю. Дослідження на Київському Подолі по вул. Почайнінська, 27/44 у 2003 р. // АДУ 2003-2004 рр. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 60.

¹⁶ Тараненко С. П., Івакін В. Г. Деревянная мостовая XVIII – начала XIX вв. на киевском Подоле // Верхнее Подонье: археология, история. – Тула, 2008. – Вип. 3. – С. 157.

Зі сходу дерев'яна церква з могильником прилягала до лінії паркану, що маркував західну межу вуличного тракту (його ширина біля храму – 3,3 м). Траса цієї вулиці на двох ділянках розкопок 2003 р. простежена завдовжки понад 20 м. Кордони цього тракту визначали лінії парканів, що обмежували її зі сходу та заходу. За 20–30 м від північної стіни храму на північ нам вдалося дослідити давньоруський горизонт, на якому зафіксовані три будівлі кінця XI – початку XII ст., та простежити кордони трьох садиб (P-4) (рис. 1: 6a).

З півдня – південного заходу в 2 м від храму знаходився розкоп 1972 р. (рис. 1: 6b), на якому зафіксовані залишки садиби, п'ять будівель котрої розподілялися за трьома горизонтами. Садиба, що увійшла до площі розкопу частково, займала ріг двох вулиць, одна з яких прямувала вздовж Почайни-Дніпра (генеральна вісь: північ-південь) і мала 6 м завширшки, інша ж – у напрямку від Гори до Дніпра (генеральна вісь: захід-схід), завширшки нараховувала близько 3 м. Будівлі садиби розташовувалися вздовж вулиць, що обмежувалися лініями парканів¹⁷.

Враховуючи археологічні дані, можемо стверджувати, що могильник безпосередньо пов'язаний з існуванням храму, який у свою чергу був складовою частиною кварталу та відділявся від садиб парканами. Тобто він існував як прихрамовий могильник – органічна частина міста в його забудові.

7. Хорива, 21, 2004 рік

У могильнику, який розташований за 120 м від вул. Межигірської, 3/7 на північ – північний захід зафіксовано 16 поховань (рис. 1: 7). Автори розкопу реконструюють цей могильник як рядний¹⁸.

На цьому розкопі зафіксовані елементи масової забудови. У південно-західній частині котловану досліджено три споруди та дві лінії парканів, що обмежують садибу із західного боку, кінця XI ст. – першої половини XII ст. (рис. 1: 7a)¹⁹.

На північ 50 м від цієї ділянки розташовувався розкоп за адресою вул. Межигірська, 11 (рис. 1: 7b), де зафіксовано 10 споруд та паркани XII–XIII ст., що підтверджує обмеження могильника елементами масової забудови. Це дозволяє нам зарахувати цей могильник до групи, що розташовувалися серед житлових садиб, і не заперечує існування храму.

8. Набережно-Хрещатицька, 1а, 2007 (рис. 1: 8)

Під час досліджень на ділянці виявлено давньоруський могильник та залишки дерев'яної споруди, яку ми вважаємо залишками церкви. Всього на дослідженій ділянці розчищено 15 могил. У чотирьох

¹⁷ Гупало К. М., Толочко П. П. Давньокиївський Поділ у світі нових археологічних досліджень // Стародавній Київ. – К., 1975. – С. 65-70.

¹⁸ Сагайдак М. А. Нові відкриття на Подолі ... – С. 14-15.

¹⁹ Там само. – С. 13.

трун простежені ручки нош. Поховання лежали двома ярусами: дванадцять – у верхньому, три – у нижньому, що вказує на тривале функціонування могильника.

Реконструювати цю ситуацію, на наш погляд, можна таким чином: на рубежі XI–XII ст. у цьому районі був дерев'яний храм та могильник при ньому. Не пізніше середини XII ст. церкву було розібрано, могильник припинив існування, його територію було штучно засипано. У другій половині XII ст. цю ділянку вже забудували: у культурному шарі, зафіксованому над кладовищем, виявлено споруди, які належали двом садибам, розділеним парканом, що датуються другою половиною XII – початком XIII ст.²⁰

Таким чином, зафіксовано могильник при храмі, але розміщений на околиці, й так само, як і у випадках з іншими аналогічними могильниками, після припинення його існування вже через незначний відрізок часу над ним виростає житловий квартал.

9. Борисоглібська церква

На базі досліджень 1936 та 2007 років на вул. Борисоглібській, 13 (рис. 1: 9) було виділено місце, де були церква та могильник²¹. На жаль, поруч розкопки не проводилися. Найближчими дослідженими ділянками є: Борисоглібська, 2 (рис. 1: 9в) 2004 р. – дві споруди другої половини XII ст.²²; Борисоглібська, 3 (рис. 1: 9б) 2006 р. – три споруди та два паркани (міжсадибні) XII ст.²³; Іллінська, 8 (рис. 1: 9а) 2007 р. – дорога XII–XIII ст.²⁴ Звичайно, названі розкопки розташовані на деякій відстані від приблизного місця церкви з могильником, але їхні дані дають підставу вважати, що церква з могильником містилися серед житлового кварталу.

10. Вул. Фрунзе, 17-23

В межах розкопів 1975 та 2008 років зафіксовані поодинокі поховання XII–XIII ст.²⁵

Одну з крайніх координат заходу Подолу Києва чітко ілюструє розкоп на вул. Фрунзе, 23/25 (рис. 1: 10). Особливості рельєфу (“конус виносу”, утворений яром гори Щекавиці) спричинили спорудження дерев'яних конструкцій, які мали захистити садибну ділянку від води. В розкопі не виявлено житлових або господарських споруд, зафіксовано лише захисні гідротехнічні конструкції. Очевидно,

²⁰ Тараненко С. П., Івакін В. Г. Про находку двух деревянных культовых сооружений древнерусского времени на Киевском Подоле // *Acta archaeologica Albaruthenika*. – Мінск, 2008. – Vol. 4 – С. 158.

²¹ Івакін В. Г. Християнські поховальні пам'ятки ... – С. 52.

²² Зоценко В. М., Тараненко С. П., Івакін В. Г., Журухіна О. Ю. Про археологічні дослідження ділянки за адресою вул. Борисоглібська, 2 // *АДУ* 2001-2002 рр. – К., 2004. – Вип. 6. – С. 16.

²³ Сагайдак М. А., Тараненко С. П., Івченко А. В. Археологічне дослідження Подолу Києва за адресою вул. Борисоглібська, 3 у 2006 році // *АДУ*. – К., 2009. У друці.

²⁴ Тараненко С. П., Івакін В. Г. Амулет “молот Тора” з розкопок Подолу Києва // *Чернігівські старожитності*. – Чернігів, 2008. – С. 196-198.

²⁵ Івакін В. Г. Християнські поховальні пам'ятки ... – С. 52-53.

цей етап був підготовчим при заселенні ділянки. Найдавніші житлові горизонти цієї ділянки за даними стратиграфії та наявного матеріалу належать до другої половини XI ст. – першої половини XII ст. Зафіксовані три давньоруські горизонти, які відповідають періоду середини XI–XII ст. На цих горизонтах виявлено 11 споруд та господарські ями. Два поховання у східній стінці котловану, залишки двох трун, збитих залізними цвяхами, та велика кількість перевідкладених людських кісток, виявлених під час першої зачистки, вказують на те, що з середини XII ст. в цьому районі функціонувало кладовище²⁶.

Безпосередньо поруч із цією ділянкою проводилися археологічні дослідження, які зафіксували елементи масової забудови та планувальної структури міста: вул. Оболонська, 4 (рис. 1: 10а) – 16 споруд та фрагменти міжсадибної огорожі²⁷; вул. Ратманського, 3а (сучасна вул. Введенська) (рис. 1: 10б) – всього сім споруд та міжсадибні паркани XI–XII ст.²⁸

Аналізуючи археологічні дані північно-західного району Подолу, можемо говорити про початок його заселення не раніше від першої половини XI ст. Таким чином, якщо б цей могильник існував, то початок його закладення може співпадати з часом заселення території, тобто першою половиною XI ст. Але якщо ми маємо дату зафіксованих поховань XII–XIII ст., то можливо, що у XII ст. у цьому районі дійсно стояла церква і могильник формувався навколо неї.

11. Юрковська, 3а

Зафіксовано храм у 2003 р., датований XII ст. (рис. 1: 11)²⁹. Жодного давньоруського поховання не виявлено. Досліджені ділянки безпосередньо біля нього свідчать про використання цієї території під міську забудову в давньоруський час. Вул. Костянтинівська, 61 (рис. 1: 11а) – розкрита межева зона кількох садиб, де було зафіксовано дві споруди XII ст. (цей розкоп є найзахіднішою точкою на мапі Подолу, де був зафіксований не просто давньоруський шар, а й елементи масової забудови)³⁰; розкоп за адресою вул. Юрківська, 12/59 (рис. 1: 11б) – зафіксовано елементи планувальної структури міста: дві споруди та паркан першої половини XIII ст.³¹

²⁶ Сагайдак М. А., Івакін В. Г., Гречко Д. С., Тараненко С. П. Звіт про археологічні дослідження Центра археології Києва ІА НАНУ взимку – навесні 2008 р. за адресою вул. Фрунзе, 23–25. – К., 2009 // В польовому комітеті ІА НАНУ.

²⁷ Бидзія В. И., Тимошук В. Н., Фридман М. И. Отчёт научно-производственного кооператива “Археолог” о полевых исследованиях по ул. Оболонская, 4 в 1989 г. – К., 1990. // *НА ІА НАНУ*. – Ф. е. 1989/56. – С. 67-68.

²⁸ Калюк А. П., Фридман М. И. Отчёт НПК “Археолог” об охранных археологических исследованиях в Киеве в 1990 г. – К., 1991 // *НА ІА НАНУ* – Ф. е. 1990/68.

²⁹ Сагайдак М. А. Нові відкриття на Подолі ... – С. 6-30.

³⁰ Андрощук Ф. А., Бобровський Т. А., Зоценко В. Н. Отчёт об исследованиях Почайнинского отряда Подольской экспедиции ИА АН УССР в 1988 г. – К., 1989. // *НА ІА НАНУ*. – Ф. е. 1988/25а.

³¹ Занкин А. Б., Калюк А. П. Отчёт научно-производственного кооператива “Археолог” об исследованиях на киевском Подоле в 1991-1992 гг. – К., 1993 // *НА ІА НАНУ* – Ф. е. 1993/15.

Отже, могильник не був виявлений, але за всіма ознаками він має там бути: по-перше, храм, по-друге, околиця. Можливо, могильник, який мав належати цій церкві, розташовувався в іншому місці. Такий приклад існує для давньоруського Києва – на горі Щекавиця, коли могильник функціонував за 200 м від зафіксованих залишків храму XII ст.³²

12. Церква Успіння Богородиці Пирогощі (рис. 1: 12)

Виділена як місце, де могильник міг існувати апіорно через наявність храму³³. Висновки щодо руйнації пізнішими похованнями здаються не зовсім переконливими. Важко собі уявити, що могильні ями чітко повторювали раніші, а слідів нівелювання території вже в післямонгольський час не було виявлено. З іншого боку біля Пирогощі на декілька кварталів не зафіксовано давньоруських шарів через різні обставини. Саме розташування храму – практично центр Подолу, безпосередньо біля торгової площі – можливо, було одним з факторів, що унеможливив існування тут могильника.

13. Набережна-Хрещатицька, 9, 2008 року (рис. 1: 13)

Продовж 2008 р. Центр археології Києва проводив рятувальні роботи на одній зі східних точок Подолу Києва. Було зафіксовано могильник першої половини – середини XI ст. – всього 13 поховань. Поховання були запушені в алювіальний пісок руслового характеру. Уже з другої половини XI ст. у шарі, який перекривав їх, зафіксовано споруду № 2 та паркани. Таким чином, реконструкція цієї ситуації бачиться такою: на початок XI ст. ця територія була не заселена через проходження тут русла Почайни (за даними геоморфологів). З середини XI ст. русло відійшло й займало площу приблизно в сучасних межах р. Дніпро, і тоді мешканці використовували цю територію під могильник, побоюючись жити на ній самі. Але через покоління, коли люди були впевнені, що вода, тобто русло, не повернеться, ділянку заселили (автор висловлює вдячність М. С. Сергєєвій та Д. В. Пєфтіцу за наданий матеріал).

Могильник на Набережно-Хрещатицькій, 9 можна вважати околичним. Він стає в ряд з могильниками, що розміщалися на крайніх точках розселення, і які в період розростання міста зникали під забудовою.

Таким чином можемо прийти до наступних висновків. Серед представлених давньоруських могильників Подолу Києва виділяється кілька груп за принципом їх розміщення на посаді.

Перша група. Могильники, які розташовуються біля (поруч, навкруги) церков. Це могильники: № 6 (Межигірська, 3/7), № 8 (Набережно-Хрещатицька, 1 а), № 9 (Борисоглібська, 13). За історико-археологічними даними до цієї групи можна внести пам'ятки: № 5 (перетин вул. Нижній Вал та Почайнинської), № 11 (Юрківська, 3а), № 12 (церква Успіння Богородиці Пирогощі).

Друга група. До цієї групи входять могильники, які розміщувалися на околиці міста, де на час їх існування не було планувальної садибно-вуличної системи з елементами масової забудови: західна та північно-західна частини Подолу – № 1 (Щекавицька, 25-27), № 4 (Межигірська, 43), № 10 (Фрунзе, 23-25); східна та південно-східна частини – № 13 (Набережно-Хрещатицька, 9), № 8 (Набережно-Хрещатицька, 1а).

Третя група. Зафіксовані могильники, що розташовані у середині кварталів як органічна частина міської структури: № 2 (вул. Героїв Трипілля), № 3 (вул. Хорива), № 7 (вул. Хорива, 21). Їх об'єднує рядне розміщення поховань. Враховуючи незначну площу досліджуваної навколо них території, можна припустити існування храмових споруд на цих ділянках.

³² Тараненко С. П., Івакін В. Г. Амулет “молот Тора” – С. 198.

³³ Івакін В. Г. Християнські поховальні пам'ятки ... – С. 54.